

Studijní opora k předmětu Česká literatura 19. století

pro první ročníky
bakalářských studijních programů
učitelství českého jazyka a literatury

Mgr. Jiří Koten, Ph. D.

Mgr. Jiřina Růžičková

Obsah (průběh výuky)

1. Organizace výuky
2. Přednáška: Osvícenství, preromantismus, sentimentalismus. Seminář: Počátky zábavné prózy (rozbor lidové knížky).
3. Přednáška: Synkretismus směrů. Náročnější literatura v dialogu s Evropou. Seminář: rozbor Klicperovy povídky.
4. Přednáška: Proměny poezie od počátku obrození ke Karlu Hynku Máchovi. Seminář: rozbor Máchova *Máje*.
5. Přednáška: Romantismus a byronismus. Seminář: rozbor *Křivokladu*.
6. Přednáška: Literatura a životní styl do r. 1848. Seminář: rozbor Sabinovy novely.
7. Přednáška: Postromantismus a protorealismus I. Seminář: rozbor Havlíčkových *Tyrolských elegií*.
8. Postromantismus a protorealismus II; seminář: rozbor novely *Sestry B. Němcové*.

Prezenčně:

9. Generace májovců; rozbor Nerudovy povídky.
10. Literatura parnasismu; rozbor Zeyerovy povídky.
11. Podoby českého realismu; rozbor Raisovy povídky.
12. Podoby a proměny poezie ve druhé pol. 19. stol.; rozbor Erbenových balad.

<i>První téma: organizace a cíle výuky</i>

Požadavky k získání zápočtu: pravidelná a aktivní účast v semináři (bez omluvy se tolerují 2 absence; přednášky jsou dobrovolné, znalosti jsou ale součástí kontroly studia). Úspěšně napsaný **test**. Za aktivní účast lze získat v semináři bonifikace, které se započítají do testu. Pasivní účast naopak může vést k bodové penalizaci, která se do hodnocení testu rovněž promítne.

V emailové schránce kotenovyseminare@post.cz (heslo studenti2017) je umístěna elektronická verze příručky LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J.: *Česká literatura od počátku k dnešku* (Praha: Nakladatelství

Lidové noviny, 1998). Monografii lze použít jako studijní oporu. Při přípravě zápočtového testu respektujeme syntetickou příručku jako kanonický katalog autorů a děl (test ověřuje znalost širší problematiky, jádro potřebných znalostí by ale student měl získat ve výuce).

Vhodnou alternativou k přípravě na test a zkoušku je také monografie HAMAN, A: *Trvání v proměně* (Praha: Ars sci, 2010):

<https://uloz.to/hledej?q=trv%C3%A1n%C3%AD+v+prom%C4%9Bn%C4%9B>

Pro rozšiřující kontext doporučuji např. *Dějiny české literatury* (VODIČKA, F. a kolektiv, Praha: ČSAV, 1960; <http://www.ucl.cas.cz/edicee/dejiny/dejiny-ceske-literatury/127-dejiny-ceske-literatury-2>).

Užitečný pro základní orientaci v dobových autorech může být také slovník *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*:

<http://www.ucl.cas.cz/edicee/prirucky/slovnikove/141-cesti-spisovatele-19-a-pocatku-20-stoleti>, i když vhodnější příručkou je *Lexikon české literatury*.

Podrobnější seznam základní a rozšiřující literatury je u anotace předmětu ve STAGu. Tipy na další četbu doplňují výklad níže.

Zkouška je pojata především jako rozprava nad četbou. Student předkládá seznam četby s minimálním počtem **20** položek. Předpokládá se dostatečná znalost uvedených titulů (včetně údajů o vydání). V seznamu se neuvádějí společně čtené texty. Neměli by chybět nejdůležitější autoři (Mácha, Tyl, Němcová, Erben, Havlíček, Neruda). Dále doporučuji uvádět min. 5 titulů odborné literatury. Vhodnou četbu uvádím vždy za probíraným tématem.

Přednášky a semináře:

Přednášky poskytují kontext historického vývoje. Ústřední téma je vždy v semináři doplněno analýzou, popisem a interpretací vybraného textu. Pokouším se vybírat texty, které zastupují příznačnou situaci písemnictví ve sledovaném období. Pozornost zaměřujeme na obsahovou, formální i kontextovou stránku –

cílem je vytvořit obraz dobového písemnictví, resp. synekdochicky (konkrétním dílem) ilustrovat určitý bod v literární řadě. Smyslem výuky není poskytnout komplexní poznatky o literatuře 19. století, nýbrž upozornit na dominantní tendence, příznačné literární jevy, sledovat konkrétní parametry básnických, dramatických a narativních textů, které významným způsobem ovlivnily vývoj novočeské národní literatury. Student si dále osvojuje analytické a interpretační metody, které posléze dokáže uplatnit v učitelské praxi (platí o náležité terminologii, schopnosti erudovaně vést interpretační společenství, argumentovat, konfrontovat se s odlišným čtením atd.).

Příprava na výuku:

Zadání četby na příští a přespříští týden: <https://uloz.to/tam/f5Yzj5zDnQXk>.

Jaké parametry sledovat při četbě, analýze a interpretaci narativních textů?

Žánrové a směrové zařazení (O jakou žánrovou variantu povídky se jedná? Jak funguje titul a podtitul? Najdeme v textu příznaky konkrétního literárního směru?); autorské či vypravěčské gesto (Jak je vyprávění prezentováno? Jak charakterizuje sebe samo?); autorský záměr (Jaké cíle vyprávění sleduje?); styl vyprávění i pásma postav (Jak se prezentuje vypravěč? Je anonymní, nebo zjevný? Stojí mimo příběh, nebo je postavou vyprávění? Jaká je řeč postav? Je věrohodná? Inklinuje vyprávění k pólu knižnosti nebo mluvenosti? Je zjevný rozdíl mezi vyprávěním a řečí postav?); jak je udělán příběh (Sleduje jednu linii zápletky, nebo více? Má povídka dějový spád? Je děj chronologický, nebo vyprávění přeskupuje pořadí událostí? Jaký je vztah vyprávění, popisu a komentáře?), jaké jsou postavy (propracované/oblé, nebo schematické/idealizované?); Jak je zobrazeno jejich nitro? Mají psychologii?); jaký je tematický/ideový plán (Jaké je hlavní téma, odkud je čerpán námět? Jak je

zobrazen časoprostor? Do jaké míry je konkrétní, jak věrohodně působí?), do jaké míry je dílo idealizované, popř. realisticky působící?

Jaké kulturní praktiky text realizuje, tj. jak prezentuje svět, minulost, Čechy, češství, nepřátele? Jak modeluje hodnoty?

<i>Druhé téma: Osvícenství, preromantismus, sentimentalismus.</i>
--

<i>Počátky zábavné prózy</i>

Klíčová slova: osvícenství, zábavná literatura, knížky lidového čtení, preromantismus, sentimentalismus.

Koncem 18. století bylo jedinou větší viditelnou skupinou adresátů českých tisků čtenářstvo literatury vzdělávací, náboženské a zábavných knížek lidového čtení. K těmto čtenářům v první řadě mířila Česká expedice, nakladatelství Matěje Václava Krameria, sídlící v Praze.

V první, „učenecké“ fázi měla vlastenecká činnost ještě zvratný charakter; ani sám Josef Dobrovský v rozvinutí česky psané literatury ještě nevěřil. Zásadní obrat přinesla až generace Jungmannova. Ale i tak se vlastenecká obec skládala hlavně z příslušníků katolického duchovenstva, drobného úřednictva a učitelů. Polovina z nich pocházela z řemeslnických a měšťanských rodin. Působili ze dvou třetin ve městech, z třetiny na venkově (LEHÁR – STICH – JANÁČKOVÁ – HOLÝ 1998: 155).

Osvícenské myšlenky a počátky národního hnutí přinesly impuls do stagnující české prózy. Program „nové prózy“ vysvětluje **Prokop Šedivý** v úvodu k povídce *České Amazonky* (1792):

Jakož vůbec známo, Němci za našich let se zabývají spisováním a vydáváním pěkných historií, kterýmž říkají romány, a že na takové spisy mají vždy veliké

množství milovníků, v krátkém času svou literaturu zvelebili i tak rozšířili, že vpravdě nevím, aby se nyní který národ mohl honositi tak velkým počtem pěkných knih jako Němci. Skrze takové historie oni své literatuře velice přispěli a napomohli.

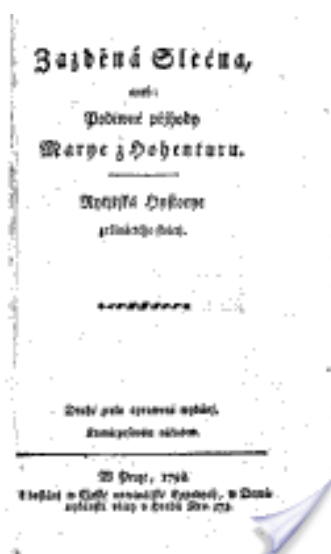
I také kdo z Čechů může býti tak příliš sprostný, aby řekl, aneb si jen pomyslíl, že se jazyk jeho nehodí k podobným historiím a příběhům? Zajisté jazyk náš český je tak prostranný a hojný na slova, že v něm všelijaké příběhy můžeme spisovati nejkrásněji; ano chceme-li v naší řeči vypravovati hrdinské skutky, zajisté v té věci žádnému jazyku neustoupí ze svého místa, a tak zůstane pravda, jakož mnozí cizí povážliví muži pověděli o našem jazyku: že prý jest nejvíce zformován pro samy hrdinské činy (ŠEDIVÝ in Romantické povídky z českého obrození 1947: 17).

Přestože Prokop Šedivý kritizuje lidové knížky („hloupé povídačky o Finetě, Bruncvíkovi, Meluzíně, Štilfrýdovi, Popelce, Ajlenšpíglovi...“), produkce **kroužku kolem Václava Matěje Krameria** se podobala více starším **knížkám lidového čtení** než románu, který se např. v Anglii (Fielding, Richardson, Sterne) nebo ve Francii (Rousseau, Diderot) etabloval jako hodnotný žánr.

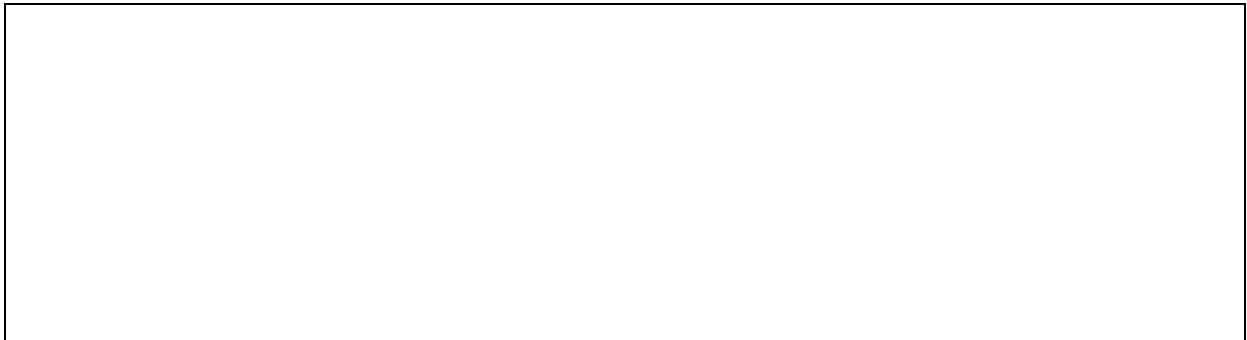
Pro autory Krameriova okruhu byl inspirací zejm. gotický román (Walpole, Radcliffová), který ale čeští následovníci poznali pouze prostřednictvím německých obdob či imitací (Spiess). Do okruhu podobných děl patří např. *Zazděná slečna* (1794) nebo *Krásná Olivie aneb Strašidlo u bílé věže* (1798). Hodně se překládalo a parafrázovalo. O námětech vypovídají již tituly: *Giovani Liobetti, vražedník přeukrutný, Vrátný v pekle* atd. K původním pokusům o domácí tvorbu lze přiřadit např. knížku *Zdeněk ze Zásmuku se svými tovaryši. Aneb Rytíři v Blanickém vrchu zavření* (1799). Příběh o fiktivním statečném rekovi z českého středověku kombinoval některé motivy z renesančního příběhu o *Fortunatovi* (rytíř získal kouzelné prostředky, které mu zajistily úspěch a štěstí) a z pověsti o blanických rytířích. Podobným druhem četby, jako byly rytířské

povídky, byly fantastické knížky o čarodějích a čarodějnicích (*Čarodějnice Megéra, Rybrcol na Krkonoských horách*). Osvícenská propaganda se projevovala rovněž v mravoučné tendenci (nová zpracování *Grizeldy* či *Jenovéfy*, tj. příběhů o trpělivých ženách, které překonaly četná příkoří a nástrahy osudu). K původním příspěvkům k tomuto žánru patřily např. humoresky Jana Rulíka (*Veselý Kubíček, aneb v horách Kašperských zakletý dudák* či *Boženka, veselého Kubíčka manželka*, 1799). Pohnuté osudy hrdinek-trpítelek nepochybně souvisely se **zobrazováním citů v duchu preromantické a sentimentální módy**, která ohlašovala nástup romantismu. **Pro poznání žánru doporučuji zvl. výběry *Romantické povídky z českého obrození*, Praha 1947, Václav Matěj Kramerius a jiní: *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyrazení*, Praha 1980.** Srov. zvl. úvod na s. 7-13, jehož autorkou je Jaroslava Janáčková. Pro poznání starších lidových knížek doporučuji např. výběry *Tři knížky lidového čtení, Meluzína. Magelona. Jenovéfa*, Praha 2000, *Třikrát rozprávky o jednom hrdinovi. Ezop. Ejlenšpígl. Paleček*, Praha 2004. Pro poznání nepatrně pozdější tvorby výbor mladšího z Krameriiů: Václav Rodomil Kramerius, *Knížky lidového čtení*, Praha 1988.

Otázky a úkoly k četbě – rozboru ilustrativní povídky (Zazděná slečna in JANÁČKOVÁ 1980: 17-69; obr. Google Books)

O jakou žánrovou variantu povídky jde? Jak konkrétní jsou historické kulisy, resp. co lze konstatovat o narativním časoprostoru? Co je dominantou vyprávění? Jak lze popsat příběh? Co je zajímavého na vypravěči? Jakou roli plní komentář, popis? Jak lze charakterizovat postavy?

Syžet povídky:

Sousedící šlechticové Fridrich a Konrád jsou skutečnými protiklady. Krutý Konrád nejenže utrápí vlastní ženu, ale také napadne shovívavého a trpělivého souseda. Po Fridrichově porážce Konrád nejprve vezme na milost dceru Marii, poté i Fridrichova přeživšího syna Jindřicha. Když se Jindřich a Marie stanou milenci a Marie otěhotní, Konrád se rozhněvá a nechává Marii i s novorozencem zazdít ve věži. Jindřich slíbil Marii věrnost, ale po zajetí od loupežníků se zakouká do své vysvoboditelky Anežky. Vše nakonec končí šťastně, Marie je vysvobozena otcem, kterého přece jen doženou výčitky svědomí, Jindřich se shledává s otcem, který uprchl a stal se opatem, a nakonec i s Marií a synem; Anežka je odhalena jako prostá dívka a podvodnice. Zlý Konrádův duch přestává strašit na hradě Hohenturn.

Odpovědi na formulované otázky:

O jakou žánrovou variantu povídky jde?

Titul evokuje **gotický román** (stíhané a trýzněné hrdinky jsou pro tento typ četby příznačné) či **lidovou knížku** („podivné příběhy“). V podtitulu se hovoří o

rytířské historii z třináctého století, ale dobové reálie jsou nekonkrétní. **Časoprostor je neurčitý**, vyskytují se sice hrady, opatství a loupežnické sluje, avšak v příběhu to nehraje roli. Hrdinové i reálie působí německy (jména Konrád, Fridrich, hrad Hohenturn), jen místy česky (Anežka). Časoprostor je pouhou kulisou, zobrazen je jen v míře potřebné k zajištění **rytířských zkoušek a dobrodružství**. Zobrazenou krajinu by bylo možno chápat jako (pre)romantickou, gotický román je konečně s evolucí romantismu spojen.

Jak je vystavěn příběh? Jak je prezentován ve vyprávění?

Vypravěč je **neosobní** (převažuje objektivizovaná er-forma), skrytý za **dějem**. Proč? Jeho přítomnost by brzdila **dějový spád**, který rytířská povídka potřebuje. Jen výjimečně do vyprávění vstupuje narativní rétorika: *„Mělat' se ovšem vystříhati toho loučení a jen dovoleným způsobem milovati; však kdyby každý člověk věc takovou měl před očima a povážil moudře, co z ní zlého pojítí může, jistěže by nebyl tak neopatrný...“* (JANÁČKOVÁ (eds.) 1980: 36).

Jakou funkci má zobecňující komentář?

Jde o typický projev rétoriky příznačné pro lidovýchovnou povídku, která je pro lidové knížky Krameriova okruhu rovněž příznačná (viz ve výboru např. povídka o Božence Jana Rulíka). Efekt dějového spádu posiluje zhuštěné vyprávění (na malém prostoru povídky se vypravuje příběh poměrně značného trvání v čase příběhu). Vypravěč zřetelně sumarizuje: „Dvě léta minula“ (31); „Po pěti měsících...“ (37) apod. Příběh je chronologický, jen výjimečně rozvětňuje zápletku, když je vypravěč nucen sledovat paralelní osudy rozloučených hrdinů.

Co je zajímavého na tematické výstavbě (děj, postavy)?

O napínavém ději byla řeč, ostatní je mu podřízeno. Postavy jsou ploché a nekomplikované: Konrád a Fridrich jsou zobrazeni jako protiklady, padouch – hrdina. Jindřich a Marie jsou postavy rovněž schematické, hrdinské, poklesek je

neproblematizuje, není námětem zábavné povídky. Postavy nemají psychologickou hloubku, vševědoucí vypravěč zobrazuje jejich nitro, místy používá dramatické samomluvy. Vypjaté momenty příběhu jsou ztvárněny jako dramatické scény (snad proto, že Šedivý byl dramatik). Také dominantní konflikt (trýznění Marie) nezobrazuje detailněji prožívání (resp. prožívání vůbec není tématem povídky), trýznění je zobrazeno zvnějšku jako událost, resp. jako zkouška, kterou je potřeba překonat.

Jaké kulturní praktiky text realizuje?

Povídka je rytířská, ani rytířství, ani minulost však neproblematizuje. Vlastenecké téma není vůbec nastoleno, obraz minulosti není mimetický (nejde o přesvědčivý obraz středověku), nýbrž je pouhou kulisou děje. Funguje výhradně jako romantický emblém (symbolický prostor ctnosti a krutosti).

Shrnutí analýzy a interpretace: Povídky z počátku obrození mají charakter lidové četby, jsou „*děj sám*“ (JANÁČKOVÁ 1980: 7), představují dějový řetězec hrdinských zkoušek, protože jejich smyslem je bavit čtenáře. Tomu je podřízena i volba senzačního tématu s hrůzostrašnými prvky (tyranský hrdina, poprava zalděním vlastní dcery apod.). Vyprávění je převážně neosobní v er-formě, citové a hodnotící procesy zobrazené z perspektivy vypravěče „*slouží jako textové instrukce, které mají za úkol citově angažovat příjemce*“ (ADAM 2004: 178). Tematika odpovídá preromantické sentimentalitě, evoluce romantismu je nesporná. Dějová povídka vystačí s vnější perspektivou, realističtější prožívání (fikční psychologie) se dosud neuplatňuje.

Doplňující četba: ADAM: „Dvě kapitoly z dějin vyprávěcí perspektivy v české literatuře, *Česká literatura* 52, 2/2004; heslo Knížky lidového čtení in PETERKA – MOCNÁ: *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha – Litomyšl, 2004, s. 305-307.

Na následující týden (přednáška + seminář) si studenti připravují Klicperovu povídku *Točník*:

<https://uloz.to!/IGt8qOwRWoQq/klicpera-tocnik-pdf>

Heslo: student2018

<i>Třetí téma: Synkretismus směrů.</i>
--

<i>Náročnější literatura v dialogu s Evropou</i>
--

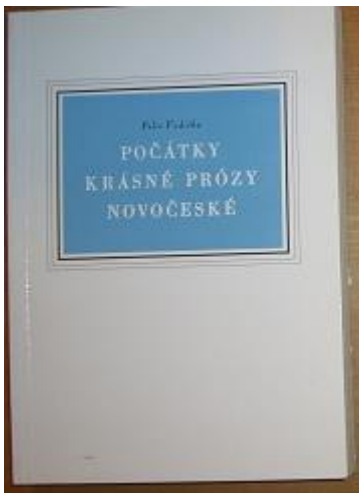
Klíčová slova: národní program, klasicismus, preromantismus, historická próza.

Desátá a dvacátá léta 19. století byla v literární kultuře ve znamení snahy o umělecký vzestup národního písemnictví. Tento trend předznamenaly už **překlady Josefa Jungmanna**, např. *Atala. Láska dvou divochů na poušti* (1805). Česká verze Chateaubriandovy novely měla být dokladem, že čeština dostojí vysoké laťce nastavené slovesnými výkony velkých literatur.

Impulsem už nebyl komerční či čtenářský úspěch (případ lidových knížek), nýbrž spíše snaha vyrovnat se vzorům a standardům soudobého, ale i klasického písemnictví. **Úsilí vyrovnat se kulturním a starobyklým národům** vedlo vzdělané obrozence dokonce k padělání staročeských rukopisů. V r. 1817 „objevil“ Václav Hanka rukopis hrdinských zpěvů (*Rukopis královedvorský*), o rok později se vynořil ještě starobylejší *Rukopis zelenohorský*. Od počátku panovaly pochybnosti o pravosti památek, jejichž podvrženost byla na konci století obecně uznána (zasloužili se o to Jan Gebauer, Jaroslav Goll či Tomáš G. Masaryk). V r. 1924 vydal **Jan Kollár** *Slávy dceru*, rozsáhlou cestopisnou skladbu inspirovanou jednak slovanskou myšlenkou, jednak velkými vzory evropské literatury (Dante, Petrarka, ale i Byron). Úsilí o vysokou uměleckou úroveň vystihuje i tvorbu **Františka Ladislava Čelakovského** (např. *Ohlas písní ruských*, 1829). Básník přeložil prózou také *Jezerní pannu Waltera Scotta* (vyšlo

1828). Obdiv k Walteru Scottovi, autorovi velkých **historických románů** (*Waverley, Srdce Edinburghu, Ivanhoe, Quentin Durward*) zasáhl celou generaci obrozenců. Čelakovský mj. se vyznával příteli Kamarýtovi z obdivu ke „Skotovi“: „*Kýž bychom my jenom jedním tak vypracovaným původním románem se vykázati mohli. A naše dějiny k tomu!*“ (cit. dle JAKUBEC 1903 in *Literatura česká devatenáctého století. Díl druhý*: 502).

Podobně mocně zapůsobil vzor Waltera Scotta také na **Václava Klimenta Klicperu** (1792-1859), který byl v první řadě dramatikem. Do jisté míry ve svém díle navazoval na rytířské téma z počátků obrození (hra *Blaník*, 1820), v průběhu dvacátých let napsal ale také kvalitní komedie (*Rohovín Čtverrohý, Divotvorný klobouk*). V r. 1829 se pokusil o historickou povídku *Točník*. V předmluvě stylizované jako dopis příteli uvažoval: „*Co nám schází? – Nic než Walter Scott, a možná-li, aby ten v Čechách uzrál, na to svědčiti, ani o tom pochybovati nechci*“ (cit. dle KLICPERA 1955: 467).

(obr. z webu 1. podzemního antikvariátu)

V důležité odborné práci *Počátky krásné prózy novočeské* píše literární historik Felix Vodička: *Právě tento zápas o historický román typu Scottova patří k nejzajímavějším kapitolám historie české prózy. Sledujeme zatím jen první kapitolu této historie, plné pokusů a nezdarů a polovičních úspěchů, ale již v ní je možno zjišťovat, jak úsilí o českého Scotta, jež propagovali mimo Čelakovského a*

Klicperu později i Tyl, Mácha, Chmelenský, Jan z Hvězdy, Palacký a Chocholoušek, nedalo sice české literatuře historický román adekvátní románu Scottovu, ale přispělo k vytváření nových tvarů a nových vývojových zvrátů. A prvním dokladem tohoto vývoje je právě Klicperův Točník (VODIČKA 1994: 306).

Otázky a úkoly k četbě – rozboru ilustrativní povídky („Točník“ in KLICPERA, *Výbor z díla*, 1955: 465-497)

O jakou žánrovou variantu povídky jde? Jak je stylizována předmluva a co „hra“ s nalezeným rukopisem znamená pro celek vyprávění? Kde je v povídce historie, v čem spočívá komično, v čem tragično? Promítla se do vyprávění Klicperova dramatická průprava? Jak se prezentuje vypravěč? Jak promlouvají postavy? Jak je vystavěn příběh? Jak lze popsat časoprostor, postavy, děj? Objevují se prvky známé ze Zazdění slečny?

Syžet analyzované povídky:

U božích muk na cestě k hradu Točník se schází dívka Johana s rytířem Václavem. Její rodičové, správce komárovských hutí Strojmir Bleskota a jeho žena Barbora, jsou navštíveni Kůlovínem, který byl povýšen na hradního správce na Valdek. Kůlovín žádá Johaninu ruku. Dívka odmítá, protože se jí nápadník hnusí. Rytíř Václav je zatím odhalen jako král Václav IV., jehož trápí výčitky svědomí – navštívuje tedy ve Zbraslavi hrobku Karla IV. a zemřelé ženy Johany. Zatím je dívka Johana vylákána k božím mukám, když ale odhalí, že nejde o rytíře Václava,

zabije Kůlovínova sluhu, sama je probodnuta Kůlovínem. Před smrtí stačí označit viníka. Král povolává staroměstského kata na Točník a přikazuje mu vykonat spravedlnost.

O jaký jde žánr? Jak vyprávění prezentuje předmluva?

Podtitul žánr charakterizuje jako historickou povídku. V předmluvě stylizované jako dopis příteli se tvrdí, že „**historických románů tak málo máme**“ (s.467), autor se tedy pokusí přiblížit vzoru Waltera Scotta. Románu, ba i povídce se Točník chabým dějem jen sotva blíží, spíše jde o obrozenecký žánr historického obrazu. Dopis, který následující vyprávění připisuje objevenému středověkému rukopisu, lze vyložit jako figuru autorské skromnosti, nebo jako narativní strategii příznačnou pro preromantismus a romantismus (používá ji např. A. S. Puškin). Vypravěč na latinský rukopis odkazuje i několikrát v průběhu vyprávění, „hru“ na falešný rukopis můžeme interpretovat i jako vědomé „přešlapování“ autora na pomezí fikce a historie, ve kterém pravděpodobně sám Klicpera nacházel žánrové postavení historického románu.

Jak je vystavěna historie, komično, tragično?

Historičnost je sice na vyšší úrovni než např. v Zazděné slečně (kulisy doby, Zbraslavi, oblíbených hradů Václava IV., několik příznačných „rekvizit hájkovského původu“ – kat, pes atd.), nadále ale plní v povídce spíše roli pouhých „kulis“, o přesvědčivé zobrazení lucemburské doby Klicperovi určitě nejde (u Scotta je to naopak, postavy a příběh mají ilustrovat dobu). Klicpera byl spíše dramatik, což je patrné ve značném podílu přímé řeči (dialogu) v narativním textu. Postavy se v dialozích odhalují, dramatické podání posouvá významně děj (v dialogu je zobrazena celá konfrontace Kůlovína s Bleskotovou rodinou, námluvy i odmítnutí). Řeč plní funkci ve výstavbě komična (např. rozhovor mezi manželi, v němž Bleskota nadhodí, že přichází „bílá slečna“

(s. 474); Bleskotovo klení „*Smrtné rány!*“ (s. 478) ad.). Děj má ale tragické vyústění (smrt dívky).

Jak promlouvá vypravěč, jak postavy?

Zmíněn byl významný podíl dialogu, který posouvá děj; vypravěč je rétorický, reflektuje vyprávění („*o němž jsem svrchu pověděl... apod.*) a uvažuje nad dějem i zobrazovaným fikčním světem („*Tolik vyrozumívám, že tehdejšího času v hutích komárovských všecko jináč vyhlíželo nežli teď...*“); vypravuje se tedy z pozdější časoprostorové perspektivy (autora-objevitele rukopisu). Přítomný komentář ale není rušivý, neodbočuje se např. k hodnocení, moralizování, patrné je tedy opět úsilí o nepřerušovanou dějovost. Stylizace řeči je místy věrohodnější (Bleskotovi), místy ale projevuje vybroušenou knižností příznačnou pro dobové písemnictví (např. „*Můj osvícený otče,*“ – „*jest to hněvu tvého metla plamenná, co mě prsem do srdce a srdcem až do ledvin šlohla...*“ /s. 489/). Vodička si povšiml dokonce rytmizace některých promluv (srov. VODIČKA 1994: 313).

Jak je zobrazen časoprostor? Jak postavy?

Opět (jako v *Zazděné slečně*) objevujeme gotické prvky (děj se odehrává mezi hrady), platí to i o popisu komárovské huti (zobrazené jako otevřené peklo, s. 469), o kontrastu „pekla“ a božích muk v noční krajině, ale také o zobrazení hrobky, v níž je uchováváno tělo královny, které zdánlivě projevuje známky života. Ne náhodou se probošt jmenuje Faust(in), mluví také jméno Bleskotovo (blesky je spíše stíhán) i Kůlovínovo (zakuklený zloduch). Václav je zobrazen jako prudký, krutý, objevuje se i romantická scéna rozhovoru s katem (s. 496-7). Ponurá je rovněž píseň bláznivého Bartolína. Hojnost řeči jen posiluje vnější perspektivu, duševní život příliš zobrazován není, postavy nemají psychickou hloubku.

Shrnutí analýzy a interpretace: Klicperův Točník reaguje na dobovou poptávku po české próze scottovského typu a do literatury uvádí prototypickou dvojici krále Václava IV. a kata. Děj je zasazen do konkrétního dějinného časoprostoru, avšak historie tématem povídky není, zůstává jen dějištěm romantického příběhu (včetně „gotických“ rekvizit, které spojují Točník s lidovou četbou a předznamenávají máchovskou estetiku). Klicpera v povídce zúročil dramatickou zkušenost, významnou roli hraje řečové jednání postav, které jednak charakterizuje osoby, jednak rozvíjí děj. Úsilí o vybroušený básnický styl (jako v Jungmannově Atale) je dosud výrazné. Podle Vodičky tím Točník představuje dílo, „*které leží na průsečíku vývojových tendencí*“ (VODIČKA 1994: 314) a významně ovlivnilo Máchu či Tyla. Tvůrčí pohyb mezi uměním a historií se promítá do vypravěčské strategie (hra s fiktivním rukopisem).

Doplňující četba: Shrnující popis vývojové etapy v dějinách výpravné literatury podal VODIČKA, F.: *Počátky krásné prózy novočeské* (Praha: H+H 1994). Náročnější monografie shrnující současný stav poznání o evoluci romantismu např. TUREČEK, D. a kol.: *České literární romantično* (Brno: Host 2012) nebo HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin: *Romantismus a romantismy* (Praha: Karolinum 2005).

Četba na následující týden: Máchův Máj

Odkaz v Edici E ÚČL AV ČR:

<http://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/soubory/Macha/KHM1/02-Basne-Maj-.pdf>

Čtvrté téma: Proměny poezie od počátků obrození k Máji Karla Hynka Máchy

Klíčová slova: poezie, romantismus, Karel Hynek Mácha, byronismus.

Počátky novočeské poezie jsou spojeny s **obrozenskými almanachy**, např. s *Básněmi v řeči vázané* (vyd. **Václav Thám**, 1785) nebo se *Sebráním básní a zpěvů* (vyd. **Antonín Josef Puchmajer**). Tematika byla poznamenána osvícenským klasicismem: psaly se žánry známé z antiky, ódy, bajky, anakreónská poezie o lásce a o víně. V almanaších se ale objevily i básně s novými náměty vlasteneckými, např. eposy **Šebestiána Hněvkovského** *Děvín* nebo *Děvčí boj* (srov. námět *Českých Amazonek* v první přednášce). K vlastenecké tematice srov. báseň „*Přemysl Otokar v Prusích*“ **Vojtěcha Nejedlého**:

Král náš milý táhne polem,
král své Čechy k vojně zval;
Tak šla pověst horem dolem,
Lid se valem k vojsku hnal.
Panstvo táhlo k ctnému králi
Jak včel k aulu letí roj;
Aby došlo cti a chvály,
S pohany by vešlo v boj.
(srov. VLČEK 1917: 91)

Tematika českého dávnověku je příznačná rovněž pro básně z **Rukopisů**. Např. v básni **Jaroslav** se napínavě líčí boj Jaroslava ze Šternberka proti tatarským nájezdníkům (srov. také rozbor Tylovy povídky *Tataři u Holomoce* v dalším výkladu). Ukázka je ze zakončení epické skladby, v níž hrdina obrací vývoj bitvy na stranu křesťanského vojska. Zajímavé je, že látku zobrazil rovněž **Josef Linda**

v dramatu *Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům* (1823). Linda, který rovněž vytvořil preromantickou historickou novelu *Záře nad pohanstvem* (1818), která svým jazykovým bohatstvím odpovídala požadavkům Jungmannova básnického programu, bývá proto považován za možného (spolu)autora rukopisných skladeb.

Uh! by ryk, sténanie žalostivo!

křestěné počechu utiekati,

Tateré je lutým davem hnáti.

Ajta Jaroslav jak orel letě!

tvrdú ocel na mohúcech prsech,

pod ocelí chrabrost', udatenstvie,

pod helmiciú velebyster věhlas;

jarota mu z žhavú zrakú pláše,

rozkacen hna jako lev drážlivý,

když mu teplú krev se udá zřieti,

kehdy nastřelen za lovcem žene;

tako zlutí se, vz Tatary trčí.

Česie za niem jako krupobitie.

Vrazi kruto na Kublajevica,

i by pótka ovsěm velelutá.

Srazista se oba ošcepoma,

zlomista je oba velím praskem.

Jaroslav, ves ve krvi s ořem zbrocen,

mečem Kublajevica zachváti,

ot ramene šúrem kyčlu protče,

tako ž' spade bezduch mezi mrchy.

Zarachoce nad niem túlec s lukem.

Uleče se ves lud Tatar lutých

otmetáše dřevce siehodlúhé,

palováš tu, kto téci může
tamo otkad slunce jasno vstává.

I by prosta Haná Tatar vrahóv.

(srov. RUKOPIS KRÁLOVEDVORSKÝ; Česká elektronická knihovna;
<http://www.ceska-poezie.cz/cek/sbirka/?id=873>)

Jaroslav je v básni přirovnáván k orlu či ke lvu, jeho vražedný úder je zobrazen v duchu středověkých zvyklostí (nadlidská síla). Náročnější poezie (**Milota Zdirad Polák, Kollár, Čelakovský**) představovala jen špičku ledovce v produkci vlastenecké poezie, která měla v první řadě **vychovávat čtenáře**. Diskuse o formě se ustálily na sylabotónickém verši, a to zvláště trochejském, který byl chápán jako „český“ či „národní.“ Z této dominantní estetiky nevybočuje ani **Karel Hynek Mácha (1810-1836)**. Porovnejte báseň „*Na úmrtí českého básníka*,“ v které opět nechybí motivy z Rukopisů:

Nebudou nám více usta Jeho
Hlásati, jak slavně věrnost Česká
Projevila se, kdy s slepým králem
Padesáte padlo reků Českých;
Ani více, jako Jaroslav
Vítězný potřel sílu Tatarskou;
Proto však jej nezapomeneme,

(srov. MÁCHA 1928; Česká elektronická knihovna; <http://www.ceska-poezie.cz/cek/sbirka/?id=674>)

Báseň, kterou Mácha narušil „stojaté vody“ vlastenecké poezie, byl teprve **Máj** (1836). K tomu Arne Novák: *Báseň Máj „tolik pobouřila současníky a dnes se obecně považuje za východisko nového vývoje básnického. Německá romantika loupežnická, byronské motivy a hlavně také vlastní tragický prožitek Máchův*

spolupracovaly na hrůzostrašných osudech loupežnického hejtmána a otcovraha, který se v básni připravuje na věčnou nicotu a před popravou se loučí s krásami země...“ (NOVÁK 1994: 151).

Otázky a úkoly k četbě Máje, parametry sledování k rozboru:

O jaký jde žánr? Jaký je poměr epiky a lyriky? Jaký je Máchův verš? Jaká je kompozice celku? Jak se liší dedikační báseň (předzpěv) od celku básně? Jaká jsou hlavní témata básně, jak v celku fungují dílčí motivy?

Syžet básně: *V májové přírodě očekává Jarmila milého. Tím je „strašný lesů pán“, loupežník Vilém. Když se Jarmila dozví, že bude Vilém popraven za vraždu svého otce a jejího svůdce, utopí se (V hlubinách vody: Jarmilo! Jarmilo!). Vilém očekává popravu, jeho osud dojíhá žaláříka. Duchové očekávají odsouzenčovu duši, Vilém se loučí s krajinou a domovinou, nakonec je lámán v kole a popraven. V závěrečném zpěvu popraviště navštívuje básník, který cítí s nešťastníčkovým osudem a sdílí pustou bezútěšnost jeho pocitů.*

Odpovědi na formulované otázky:

O jaký jde žánr? Jaký je poměr epiky a lyriky?

Jde o lyricko-epickou báseň, básnickou nebo baladickou povídku. Báseň kombinuje loupežnický příběh s líčením májové přírody (sám básník v závěrečném výkladu prohlašuje za „oučel hlavní slaviti májové přírody krásu“, děj označuje za druhotný). Obě složky se ale prostupují, např. lyricky pojatý I.

zpěv obsahuje dějový motiv Jarmily očekávající Viléma. Skladba je ale velmi dramatická, např. v II. zpěvu mají značný podíl Vilémovy samomluvy, první intermezzo je dramatické celé, zpívá sbor duchů, ale např. i noc, vítr, měsíc. Naopak v II. mezizpěvu dominuje zobrazivý hlas básníka. Silná je složka meditativní.

Jaký je Máchův verš? Jak se liší předzpěv od celku?

Pozornost poutá zvláště Máchův jamb ozvláštněný těžkou dobou na konci rytmické řady: Byl **pozdní večer** – **první máj**; neobvyklý je také častý daktylský incipit (večerní máj, hrdliččin zval ku lásce hlas atd.). Celkově je báseň polymetrická, inovativní, forma boří dobové konvence. Výjimkou je dedikační báseň v úvodu, která imituje dobové spolkové písně, což posiluje i trochejská forma a příznačně jednoduchý vlastenecký a výchovný obsah. Kontrast s náročnou skladbou vede k domněnce o parodickém rázu předzpěvu. Ještě více je kontrast zřejmý v protikladu hřmotné dedikace s hudebně laděným celkem, jenž umně pracuje s eufonií, opakováním hlásek i slov (Ach v zemi krásnou, zemi milovanou / v kolébku svou i hrob svůj, matku svou / v vlast' jedinou i v dědictví mu danou...).

Jaká je kompozice celku?

Dedikační báseň, 4 zpěvy, 2 intermezza. Báseň je virtuosním řetězem metafor, metonymií, epitet, oxymóronů (mrtvé milenky cit), mj. udivuje vyostřenou hrou s barvami (nad modré temno hor brunátné slunce rudě zasvitnulo // v jezeru zeleném bílý je ptáků sbor apod.).

Jaká jsou hlavní témata básně, jak v celku fungují dílčí motivy?

Nejsilněji se jeví téma času a smrti, kontrast živoucí přírody a lidské nepatrnosti, zániku a smrti (to smrtelný je mysle sen / toť, co se nic nazývá). Lyrický subjekt – vypravěč příběhu se s Vilémem identifikuje, neboť každý člověk je zaskočen

smrtí a dožaduje se odpuštění. Tragika smrti je ale vyvážena láskou k životu a obdivem k přírodě.

Shrnutí analýzy: Lyricko-epická báseň *Máj* kombinuje obrazy překrásné květnové přírody s tématem hlubokého stesku a úzkosti, kterou vyvolává vzpomínka na popraveného loupežníka. Máchův verš je hudební, čehož je docíleno opakováním celých veršů i rýmů, eufonií. Skladba je polymetrická, zaujme zvl. melodický jamb, jehož vzestupná tendence je zesilována těžkou dobou na konci verše (jednoslabičným slovem na konci rytmické řady). Báseň vyvolává „*představu intenzivního dění*“ (MUKAŘOVSKÝ 1948: 150) a působí velmi smyslově (dramatický děj, hra s barvami).

Doporučená četba: Klasické studie Jana Mukařovského shrnuje III. díl *Kapitol z české poetiky. Máchovské studie* (Praha: Svoboda 1948), dále JAKOBSON, R.: „K popisu Máchova verše“ nebo „Máchův verš o hrdliččině hlasu“ in týž: *Poetická funkce* (Jinočany: H+H 1995). Novější versologická reflexe: KOLÁR, R. – SGALLOVÁ, K.: „Máchův jamb a prostředky zeslabování konfliktu jazyka a metra“. In: K. Piorecký (ed.): *Máchovské rezonance: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky. Jiná česká literatura (?)*. Praha: ÚČL AV ČR, 2010, s. 195–202, knižní soubory: PROKOP, D.: *Kniha o Máchově Máji* (Praha: Academia 2010), GREBENÍČKOVÁ, R.: *Máchovské studie* (Praha: Academia 2010).

Četba na následující týden: Máchův *Křivoklad*

Odkaz v Edici E ÚČL AV ČR:

http://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/soubory/Macha/KHM2/02_Krivoklad.pdf

Páté téma: Romantismus a byronismus

Klíčová slova: romantično, individualita, gotický román, synkretismus směrů.

V české literární historii je např. J. Vlčkem, J. Jakubcem, J. Máchalem aj. vztahováno označení romantismus již ke generaci jungmannovské (tedy nejen k tvorbě Máchově, ale i Kollárově, Jungmannově, Hankově, Antonína Marka apod.). Arne Novák naproti tomu řadí český romantismus až do let 1830-1850, zatímco vlastní literární působení jungmannovců označuje za „klasicismus.“ (...) Termíny klasicismus, romantismus atd. se tu tedy ustalují především na základě konvence, za cenu, že postihují jen část označované skutečnosti, která sama zůstává rozmanitá a různorodá.

(MACURA 2015 [1983]: 17)

Úvodní citát z monografie Vladimíra Macury *Znamení zrodu* problematizuje pojetí literárních směrů jako jednoznačně se střídajících epoch a období. Podle Macury **směry** (zvláště v „akcelerovaném“ 19. století) **splývají**, prostupují se (jsou **synkretické**), dokonce samotné směrové znaky v jediném díle mohou být konfuzní, ba protikladné (Kollár je někdy považován za klasicistu, jindy za preromantika, Němcová někdy za sentimentalistku, jindy za protorealistku apod.). Tradiční pojetí romantismu, které v české literární historii rozvinul Arne Novák, chápe romantismus jako **celoevropské duchovní hnutí** a staví jej do protikladu s předcházející etapou osvícenství:

	Osvícenství	Romantismus
Pojetí víry	rozumové	citové
Smysl veřejného života	uznání státu jako produktu rozumového pořádku	závazky národu, jednota cítění a řeči
Pojetí dějin	ahistorismus	historismus na úkor zájmu o přítomnost

(srov. HRDINA in TUREČEK a kol. 2012: 62)

Ze současné diskuze o literárních směrech vyplývá, že bychom měli směrové jevy chápat optikou tzv. **diskurzivity**, tj. **typické stylové znaky** (markery) jednotlivých směrů nacházíme v konkrétních textech (jako příznačná témata, příznačné způsoby utváření textu), o nichž následně uvažujeme jako o projevech daného směru. Přítomnost romantických „markerů“ platí intermediálně, tj. napříč uměleckými reprezentacemi. Srov. romantický obraz Antonína Mánesa „Krajina s Kokořínem a Křivoklátem v bouři“, 1834, obr. ze sbírek NG; http://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_11475)

Mánesovo plátno, které pro ilustrativní účely používá rovněž D. Tureček v monografii o českém literárním romantičnu (srov. TUREČEK 2012: 121) by klidně obstálo jako ilustrace k Máchovu dílu. Krajina je zobrazena jako **rozbouřená**, obsahuje pomníky **minulosti** (středověké hradní věže, chrámová věž mířící ke kontrastnímu zataženému/jasnému nebi), člověk (**poutník**) je v nekonečné krajině ztracen, proti živlu je **bezmocný**. Jeho útočiště působí vznešeně (hrady), avšak i poněkud melancholicky (zarostlá tajemná kaple v levé části malby).

Bylo by nepřesné spojovat české romantično výhradně s Karlem Hynkem Máchou (za romantiky lze označit Hanka, Tyla, Sabinu, Friče, Erbena a další), pravdou ale je, že se Máchovo dílo takřka prototypicky kryje se zásadami **byronské** poetiky. Romantický hrdina je **vyhrocená individualita** (Vilém v *Máji*), zatímco pozdější hrdina příznačný pro realismus naopak představuje společenský typ. Zájem o **historickou látku** patrně souvisel s vědomím, že

romantické žijí v převratné době napoleonských válek a **revolučních změn** (Georg Lukács s touto dobou spojuje vznik historického románu). K dalším markerům romantična patří subjektivita, citová spontánnost, iracionalita, integrace fantastična do skutečnosti (v Máchově *Krkonošské pouti* se poutník setkává s nemrtvými mnichy v Krkonoších), obdiv k mysterióznímu a tajemnému, k přírodě, k osudovosti atd.

Otázky a úkoly k četbě – rozboru ilustrativní povídky („Křivoklad“ in MÁCHA, *Próza*, 1961: 9-51)

O jakou žánrovou variantu povídky jde? Jak povídka zobrazuje historii, jak z ní čerpá? Kde v textu nacházíte příznaky romantismu? Jak jsou zobrazeny postavy krále, kata, Milády, Honzy Nebojímse? Jak je zobrazeno nitro postav? Jsou postavy psychologizované?

Jak je vyprávěn příběh? Má dějový spád? Jakou roli hraje popis, atmosféra, prostředí? Jak se projevuje vypravěč, jak promlouvají postavy? Jaký jazyk Mácha používá, jak se odlišuje (odlišuje?) od jazyka Máje? Působí dílo věrohodně, realisticky?

Syžet povídky:

Král Václav IV. je zajat, do křivoklátského arestu jej provází jeho věrný druh, kat. Dcera hradního, Miláda, ale zajatcům dopomůže k útěku, král se vrací na Vyšehrad, a pak znovu na Křivoklát s trestnou výpravou. Miláda je ovšem už po smrti. Rozrušený kat se vrací do Prahy a zpovídá se Janu Husovi: trápí se pro

poklesek svých předků, ač potomek Přemyslovců, vykonává krvavé řemeslo. Miloval Miládu, ale jejího otce popravil. Příběh končí popravou zajatých vězňů, kterou král sleduje z okna.

Odpovědi na formulované otázky:

O jakou žánrovou variantu povídky jde? Jak povídka zobrazuje historii, jak z ní čerpá?

Podobně jako u Šedivého nebo Klicpery je historie spíše kulisou, opět (jako v *Točnicku*) se objevuje dvojice král – kat. Reálný protějšek má ve fikci snad jen královské zajetí a nevyzpytatelná povaha Václava IV. Podmanivou atmosféru podtrhuje krajina (*„Hluboko v křivoklátských lesích...“*), v níž se bloudí, dá se v ní ukrývat i ztratit, hrad s „lidomornou“ (*„měsíc právě nad lidomornou vystoupil ze šerých oblaků a slzavá jeho zář stříbřila břízu...“*), zobrazovaný noční čas, v němž se jako bludná hvězda plíží Miláda.

Jak jsou zobrazeny postavy?

Král a kat představují bližence (oba jsou vystavěni jako rozervanci, král je katem vzbuřenců a kat má královskou krev) i povahy kontrastní (*„Původ jakož i velikost takového povah jejich rozdílu z dalšího příběhu pokračování snad zřejměji bude vysvítati“*). Krále sužuje vznešená hodnost, kata naopak nehodné postavení, podobně rozporuplně je zobrazena Miláda, která kata miluje, avšak zároveň se ho štítí jako vraha otce. Zvláštní postavou je zbrojnoš Honza Nebojímse (iniciály J. N.), kterého Karel Jánský (*Tajemství Křivokladu* a jiné Máchovské studie, 1941) spojil s Janem Nepomuckým (král se ho nemůže zbavit, a to ani po smrti; mrtvola doplňuje za králem až do Prahy – *„pohřeb má v toku Vltavy“*), resp. s královou vinou, špatným svědomím a příčinou jeho krutosti. Vypravěč sice má možnost zobrazovat nitro postav (*„před duchem jeho dlel strašný obraz lidomorny“*), ale většinou se této výsady vzdává; nitro postav tají,

zesiluje jejich tajemnost („její jednání teď jakousi tajemnost a smutnost prozrazovalo...“).

Jak je vystavěn příběh?

Příběh je kusý, syžet zakládá dvojí cesta: zajetí a útěk, trest je jen shrnut v závěru. Řada událostí v linii zápletky nekonstituuje příběh, pouze ho „obaluje“ atmosférou (shození Honzy, zabití Honzy, mrtvola Honzy). Honza se lepí na postavy jako stín, v prvním plánu znamená krutost doby, snadnost smrti, v nedoslovné rovině snad vinu krále na smrti kněze Johánka. Mnoho motivů je tajemných, což souvisí s básnickým jazykem vyprávění. Platí to zvl. o významově zatíženém „fatálním“ přání „*dobrou noc*,“ kde noc znamená smrt a zánik. Důležitou roli v příběhu hraje popis a hodnocení („*Druhá postava mnohem hrůzněji vypadala*“). Vyprávění se místy proměňuje v dramatickou výměnu replik.

Shrnutí analýzy: *Křivoklad* je sice povídkou historickou (částí zamýšleného historického románu), nejde však o zobrazení historie, nýbrž spíše o působivou evokaci minulosti s cílem pro budování napětí okolo tajemných romantických postav. Děj je druhotný, zápletky jednoduchá, události se podílejí na konstrukci romantických atmosférických obrazů (křivoklátské lesy, sluje, noční krajina, mrtvé tělo v řece apod.). Jazyk je básnický, pracuje se s nedoslovností, metaforou a alegorií („*dobrou noc*“), která místy hraničí s šifrou či hádankou (včetně odkazu na původ Václavovy viny – smrt Nepomuka).

Doporučená četba:

JÁNSKÝ, K. – JIRÁT, V.: *Tajemství Křivokladu a jiné máchovské studie* (Praha: V. Petr 1941); MACURA, V.: *Znamení zrodu* (Praha: Academia 2015); GREBENÍČKOVÁ, R.: *Máchovské studie* (Praha: Academia 2010); PIORECKÝ,

K. (ed.): *Máchovské rezonance* (Praha: ÚČL 2010; k tématu mj. studie J. Kotena);
TUREČEK, D. a kol.: *České literární romantično* (Brno: Host 2012).

Příští seminář: Karel Sabina, Ervín, <https://uloz.to/!tIYM8p5Je5aC/ervin-sabina-pdf>

Šesté téma: Literatura a životní styl do r. 1848

Klíčová slova: předbřeznová literatura, romantismus, biedermeier, protorealismus.

Uvedení do dobového kontextu: *V třicátých letech má nové české písemnictví zakladatelské kroky za sebou. Období Josefa Dobrovského od konce 18. století ustavilo normy českého spisovného jazyka, probudilo zájem vzdělavců o národní dějiny i o česky psanou literaturu. Josef Jungmann a jemu blízcí vytyčili ideu národa jako individuality, jež je s to obohacovat národy jiné a spolupracovat s nimi. Kultura pěstovaná v národním jazyce měla poskytnout všem uživatelům češtiny přípravu pro výkon zaměstnání srovnatelnou s přípravou uživatelů němčiny.*

Jungmannův program národní klasičnosti ukládal literatuře, aby ze života národa vycházela a do života národa vcházela. Národní literaturu ovšem Jungmann a jeho okolí poněkud limitovali. Chápali ji jako produkci pro vlastní domácí prostředí, jež bude uchráněna zříštné „trhovosti“, konzumní četby, ale také se obejde bez výkonů výlučných, obrácených k nepočetným adresátům. Omezující tlak tohoto programu se poprvé markantně projevil v přijetí Máchova Máje, opakoval se později. (...)

Třicátá léta začala vznešené ideály jungmannovců porovnávat se skutečností. Ve středu pozornosti stanul člověk jako konkrétní jedinec, včleněný do běhu žití a je prožívající. Krásná próza začala vyrovnávat krok s poezií. (LEHÁR – STICH

– JANÁČKOVÁ – HOLÝ 1998: 205).

Obrozenské úsilí českých vzdělanců nebylo unikátní, naopak bylo příznačné pro **celoevropský kontext**. Představa národního obrození byla spojena se zájmem o jazyk a řeč, „skutečnou vlast člověka“, jak tvrdil německý všestranný vzdělanec Wilhelm von **Humboldt**. Vlasteneckou společnost si nelze představovat jako širší elitu intelektuálů – šlo spíše o hrstku (několik desítek) nadšenců. Jak dokládá Vladimír Macura (MACURA 2015 [1983]: 135) společnost se stylizovala podle tajných spolků (italští karbonáři, svobodní zednáři), v ovzduší absolutistické vlády knížete **Metternicha** měla ale ve skutečnosti spíše bojácny ráz. Počešťování společnosti se projevovalo např. **vlasteneckými jmény**, která si obrozenci sami dávali (např. Čelakovského manželka Antonie Reiss – Bohuslava Rajská). Některá jména měla mluvit a vypovídat o jejich nositeli: kritik a básník Josef *Krasoslav* Chmelenský, básník Václav *Bolemír* Nebeský, právník J. A. *Sudiprav* Rettig, fyzik Michal *Silorad* Patrčka, lékař František *Lékoslav* Koráb atd. (tamtéž: 138).

Pro životní styl první poloviny 19. století se vžil název **biedermeier** (jde vlastně o měšťanský klasicismus/empír). Oproti romantismu přináší **klid, umírněný domácký život, konzervativismus a stabilitu**. Malíři tohoto stylu zobrazovali měšťany (např. portrétista Antonín Machek) a rodinné idyly (viz obraz Terezie Palacké s dětmi níže). K příznačným představitelům biedermeieru patřila i **Magdalena Dobromila Rettigová**. Teprve po sňatku s Janem Sudipravem Rettigem se stala součástí vlastenecké společnosti (od dětství mluvila německy), psala hlavně pro dívky. Nejznámější jsou její praktické spisy (*Domáci kuchařka*). Dobově oblíbená byla rovněž humoristická novela, např. díla **Františka Jaromíra Rubeše** (*Pan Amanuensis na venku aneb Putování za novelou*). Poklidný a idealizovaný svět biedermeieru bychom s nadsázkou mohli označit za protipól romantického bouřliváctví, v novele **Jana z Hvězdy** *Známosti z průjezdu* zaznívá odsudek romantické literatury: „*Jak živ jsem nemohl ty bledé, vyzáblé,*

ustavičně nyjící a kvílící jinochy vystáti, kteří za jasné noci bludným zrakem na obloze hledají hvězdu svou, kdežto se na ně blízko jasné hvězdy z očí hezkých dívek usmívají...“ (JAN Z HVĚZDY 1906 [1938]: 38). Je možné, ba dokonce pravděpodobné, že terčem výtek rozpustilého hrdiny *Známostí* je přímo *Ervín* Karla Sabiny.

(obr. staženo

z <https://zena-in.cz/clanek/terezie-mechurova-manzelka-otce-naroda>)

Karel Sabina (1813-1877) patřil k Máchovu okruhu, později se přidal k radikálnímu proudu v české politice (politický klub Repeal). V revoluci r. 1848 patřil k aktivním účastníkům bouří (mj. s **J. V. Fričem**), za což byl odsouzen k smrti. Trest byl posléze zmírněn, námět z vězení se objevuje v Sabinově nejslavnější novele *Oživené hroby*. V r. 1872 se na Sabinu provalilo, že se stal konfidentem rakouské policie. Zemřel v bídě a zapomnění, byl titulován „zrádcem národa.“ Novela *Ervín* pochází z raného tvůrčího období (stejně jako slavnější novela *Hrobník*), později byla přepracována a vydána v souboru povídek.

Otázky a úkoly k četbě – rozboru ilustrativní povídky („Ervín“ in SABINA, *Novely*, Brno: Host, 2017: 5-52)

Co vypovídá novelistický žánrový půdorys o textu? Jak bychom mohli charakterizovat žánrovou variantu? Ve kterých pasážích textu nacházíte příznaky romantismu? V čem je novela realistická?

Jak funguje vyprávěcí situace? Kdo jsou vyprávěči? Jsou postavy psychologizované? Jak promlouvají? Jak můžeme charakterizovat titulní postavu? Jak Bezejmenného? A Emmu?

Jak je vyprávěn příběh? Je věrohodný nebo zidealizovaný? Má dějový spád? Jakou roli hraje popis, atmosféra, prostředí?

Syžet novely: *Vypravěč navštěvuje umírajícího přítele Ervína. Ten mu svěří autobiografické rukopisy, z nichž vysvítá jeho příběh. Osiřel, ujal se ho vesnický učitel a Ervín se zamiloval do jeho dcery Emmy. Oba jsou zjitřeni umělci. Emma se zamiluje do vojáka, pána z Valdenova, Ervín využije náhodnou situaci a v noci se za něj vydává, pod rouškou tmy přijde na dostaveníčko. Pak se vydává do Prahy, po cestě se sblíží s poutníkem, kterého nazývá Bezejmenným. Z listů od pěstouna se dozvídá, že Emma porodila nemanželské dítě a Valdenov ji zapřel. Matka zemřela, pěstoun zešlel, Ervínovi dochází jeho vina. Bezejmenný ve snaze Ervínovu rodinu očistit zabije v souboji nevinného pána z Valdenova. Ervín v Praze objeví Emmu a přizná jí, co se stalo, Emma je posléze nalezena mrtvá. Bezejmenný píše Ervínovi: pán z Valdenova byl jeho nevlastní bratr a před smrtí trval na nevině. Ervín je opuštěn a zanedlouho umírá.*

Odpovědi na formulované otázky:

Co vypovídá žánrová charakteristika?

Ervín vyšel nejprve pod titulem *Hesperidky* v polovině 30. let (ještě za Máchova života!), vydaný text, se kterým jsme pracovali, je přepracovaná verze ze čtyřicátých let. Žánrově lze hovořit o povahopisné novele, tj. dílo má závažnější ambicióznější obsah (rozhodně nejde o zábavnou povídku), krátkým, moderním románem, který využívá schéma románu zasvěcení (žánrová varianta pojmenovaná Danielou Hodrovou) nebo výchovného románu. Ervín – hrdina, jehož osobnost je v centru dění, je rámcovým vypravěčem charakterizován jako „zkoumatel povah“ (s. 8) a pozorovatel světa. Vývojový syžet lze chápat jako zárodek realistické estetiky (Ervín zastupuje celou mladou generaci oslněnou romantismem, naivní idealisty a snílky), jinak ale převažují markery romantismu, proto lze rovněž hovořit o romantické novele (objevuje se fascinace smrtí, hrobem, dokonce máchovské „*Dobrou noc, Ervíne!*“ (s. 7); titul *Hesperidky* navozuje motiv sledování noční oblohy, který je přímo v novele označen za romantický: „*Starí umělci pohlíželi z výše na svět, novější z dolin do výše, protože*

i oni vznešeněji, tito citlivěji sobě počínají“ (s. 33); cit je tedy hlavním hybatelem – jednak pro romantické umělce, jednak v Ervínově jednání).

Jak funguje vyprávění a vypravěči? Jak postavy?

Rámcový vypravěč pouze uvádí do děje, vyprávění osobního vypravěče (Ervína) je stylizováno jako rukopis z pozůstalosti (běžná romantická figura, typické např. pro Puškina). Vyprávění z perspektivy hlavní postavy znamená omezené hledisko, tj. čtenář nezná myšlenky ostatních postav (motivace Bezejmenného, citová dramata Emmy, pěstounů ad.). Také Ervínova postava je částečně tajemná, vypravěč konstatuje, že jeho zpověď je nekompletní, domnívá se, že některé jeho myšlenky by „*zamlčeti musel*“; také Ervín vypravuje, že dojem, který na něj udělalo Emmino psaní „*zamlčeti musí*“ (s. 25), tj. setkáváme se s postavou, jejíž nitro není zcela „*otevřené*“ (viz král a kat v *Křivokladu*), což částečně plní funkci oddalování tajemství (o vášnivém dostaveníčku). Ervín ale vystupuje jako postava „*citová*“, což je silně akcentováno v rozpravě s pěstounem, který apeluje na Ervínův rozum a povinnosti (s. 20-21). Idealizovaným romantickým hrdinou je Bezejmenný, poutník a dobrodruh, vyděděnec a mstitel, obětavý přítel, vlastenec, zasvětitel.

Jaký je příběh?

Nepravděpodobný, romanticky bizarní. Postavy se prezentují jako protiklady (introvertní Ervín – extrovertní Emma, citový Ervín – rozumový pěstoun, nezkušený Ervín – poučený mentor Bezejmenný, pravý viník Ervín – nepravý Valdenov). Děj má spád, sledujeme spíše uzlové body příběhu (láska – schůzka – oklamání – únik – rozuzlení Emmina příběhu – řetěz tragédií), v němž postavy nemají věrohodné motivace (souboj Bezejmenného s pánem z Valdenova) a hybatelem děje je náhoda (dostaveníčko, Bezejmenný zabíjí bratra apod.). Řetěz neštěstí zesiluje tragické vyznění povídky, přesto Ervín není jednoznačný padouch, jeho skutky jsou motivovány citem, vášní, nikoliv zlými úmysly.

Rozjítřené city jsou zesilovány líčením nočních scenérií („*Noci, hrůzná noci, ukryj mne ve tmavý plášť svůj!*“ / s. 47/).

Shrnutí analýzy: Sabinova novela kombinuje příznačně romantické prvky (fascinace citem, smrtí, poutnické motivy, noční atmosféra) s náznaky realistického povahopisu. V Ervínovi se příběh neřídí zákony pravděpodobnosti, hrdinové jsou zmítáni vypjatými city, v napínavém ději vládne náhoda. Vyprávění je stylizováno jako objevené zápisky, dílo je stylizováno jako autoportrét rozporuplného hrdiny, romantického snílka.

Doporučená rozšiřující četba: A. HAMAN: „Romantismus individualizující“ in týž: *Trvání v proměně* (Praha: Arsci, 2010), s. 111-135; M. CHARYPAR: *Karel Sabina* (Praha: Academia, 2010); K. KAZBUNDA: *Sabina: neuzavřený případ policejního konfidenta* (Praha: Karolimum, 2006).

<i>Sedmé téma: Postromantismus a protorealismus I (Tyl a Havlíček)</i>

Klíčová slova: *biedermeier*, postromantismus, protorealismus, Havlíček, satira

Ve čtyřicátých letech se jevil vlastenecký romantismus jako neškodná a politicky neúčinná strategie. Stal se proto terčem mladší generace. Dílo hlavního představitele vlasteneckého romantismu, **Josefa Kajetána Tyla** (1808-1856) sice nemůžeme měřit nejvyšší uměleckou hodnotou, přispěl však ke stylovému zjednodušení narativní prózy. Připravil tím půdu i pro nastupující realistickou poetiku. V Tylově vyprávění (platí to zvl. o historických povídkách ze čtyřicátých let) se zúročila i jeho dramatická zkušenost, dialogy jsou plynulé, postavy řečí jednájí, kompozice výpovědi nepodléhá tolik úsilí o vybroušený básnický styl

(např. v próze Josefa Lindy se výstavba řeči postav neliší od výstavby vyprávění). Jan Mukařovský, Mojmír Otruba či Miroslav Grepl si povšimli Tylových zásluh o čtenářsky vstřícnější prózu. Za všechny zmíněné odcitujeme Mukařovského: „*Osvobozující čin, který vykonal J. K. Tyl pro českou prózu, záležel tuším, právě v tom, že on první dovedl nikoli postavit proti humanistické periodě něco jí zcela cizího a protikladného, ale přetvářet ji zevnitřka. (...) Čteme-li dnes větu smyslně libeznou (...), je to výsledek dlouholetého zápasu, na jehož počátku stojí jméno Tylovo*“ (MUKAŘOVSKÝ 2001: 496).

Uprostřed čtyřicátých let zaútočil na biedermeier jako typ literatury a životního postoje Karel Havlíček Borovský. Učinil tak nejen kritikou Tylova Posledního Čecha, ale důrazněji svými Epigramy (1845) a parodiemi. (...) Karel Havlíček napadal uprostřed čtyřicátých let biedermeierovskou literaturu, vázanou na životní sebeuspokojení Čechů, snad ve všech jejích principech. Vycházel přitom už ne z pozic máchovského osamělce a buřiče; dovolával se soudného občana, který na sebe přijímá spoluodpovědnost za rozvoj demokratické společnosti. Potřebuje tedy vědět, jak si stojí sám a jeho okolí; věcné pozorování a kritický soud je mu předpokladem zdárného jednání. (LEHÁR – STICH – JANÁČKOVÁ – HOLÝ 1998: 210 -211).

Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856) byl významným představitelem kritického myšlení 40. – 50. let 19. století. Vymezil se vůči idealizaci Ruska a prosazovanému panslavismu. Jako klasik české satirické tvorby se vyjadřoval především veršem, inspiraci nacházel v lidové tvorbě, byl mistrem ironické parodie. Ve svých epigramech i rozsáhlejších skladbách se prezentoval jako kritik vídeňského absolutismu i církevní autority. Je všeobecně považován za zakladatele české literární kritiky, zároveň se společně s **Tylem** podílel na vytříbení publicistického stylu – i zde se jazyk posouval od knižnosti k hovorovějšímu a srozumitelnějšímu výrazu. Po porážce revoluce 1848 byl pro

kritiku režimu perzekuován, nakonec byl v roce 1851 deportován do rakouského Brixenu. Zde vytvořil *Tyrolské elegie* i *Krále Lávrů, Křest svatého Vladimíra* zůstal nedokončen.

Havlíčkův pohřeb v roce 1956 pak do vlasteneckého povědomí vstoupil jako veřejný manifest za demokratické principy společnosti potlačované Bachovým absolutismem. Podle Vladimíra Macury je ale nutné odlišit vlastenecké mýty od skutečnosti, což platí např. o legendě, podle které Němcová vložila na Havlíčkovu rakev trnovou korunu. Pozornost policie ve skutečnosti poutalo spíše chování spisovatelčina manžela: *Policie Josefu Němcovi vytýkala, že (...) nabádal účastníky průvodu, aby smekli. Němcovi jistě přitížilo samo postavení vládního úředníka, stejně jako skutečnost, že byl pod policejním dohledem již pro republikánské postoje v roce osmačtyřicátém a v dané chvíli navíc z týchž důvodů postaven mimo službu. (...) Legendární podání naopak postavu Josefa Němce vlastně nepotřebovalo [přestože Němec byl potrestán osmi dny vězení]. Kdesi u zdroje legendy o trnovém věnci stojí zřejmě vlastní záznam Boženy Němcové, tak jak ho známe z listu doktoru Lamblovi. Němcová vypráví, že přišla na nápad dát Havlíčkovi „vavřínový věnec na čelo i na víko rakve“ a získala pro tuto ideu Ferdinanda Fingerhuta, jenž koupil věnce financoval... (MACURA 2015: 346-347). V dopise Lamblovi pak Němcová zaznamenává hovory z pohřbu, kde účastníci hovoří o „mučednické koruně“ (tamtéž). Přestože se Havlíček v pozdějších idealizovaných představách stal národním mučedníkem (pobytem v Brixenu a jeho skutečnou podobou se zabýval např. Jiří Morava v knize *C. k. disident Karel Havlíček*), jeho historický význam a literární odkaz není třeba relativizovat – dodnes si ho můžeme cenit jako intelektuála, který byl ochoten nést důsledky veřejných postojů a politických názorů.*

Zdroj:
<https://encyklopedie.praha2.cz/osobnost/724-karel-havlicek-borovsky>

Hrob K. H. B. na Olšanských hřbitovech

Otázky a úkoly k četbě – rozbor ilustrativní básnické skladby: Tyrolské elegie (pdf dostupné v schránce kotenovyseminare@post.cz)

O jaký jde literární druh a žánr? Jak funguje vyprávění ve verších? Co znamená elegická viněta pro celek skladby? Jakou veršovou formu Havlíček zvolil? Co z toho vyplývá pro vyznění básně? Jak chápat námět? Jaký je vztah autora a vypravěče, historie a stylizace? Lze báseň nějak vztahovat na dobové kulturní jevy (romantično, realismus)?

Syžet satirické skladby: *Autobiografický vypravěč z Brixenu v retrospektivě vzpomíná na svoje noční zatčení a převoz do Brixenu.*

O jaký jde druh a žánr?

O veršovou epiku; o satirickou skladbu v devíti zpěvech; dějový půdorys je založen na událostech zatčení a eskortování do Brixenu. Titul (elegie) vtahuje do významové hry lítostnou báseň, avšak jeho funkce je spíše parodická (s nadsázkou se básník nepřímou připodobňuje k Ovidiovi a jeho žalozpěvnému básnění z vyhnanství). Smutek je v básni sice přítomen (*Matka, žena, sestra, dcera - / malá Zdenička, / stály okolo mne v tichém pláči: / hořká chvílka*), ale převažuje nevážná karikatura policejní moci (*Se žandarmem slavný ouřad / celý v parádě, / pupek kordem obvázaný, / zlato na krágle*).

Co znamená forma pro celek skladby? Jaký verš Havlíček zvolil?

Elegie je báseň vysokých uměleckých kvalit, Havlíček se o něco podobného zjevně nesnaží. Naopak, volí formu příznačnou pro nižší lidové žánry (převažuje „jednoduchý“ trochejský spád). Rým je přerývavý, někdy pouze asonanční, opět tedy žádné úsilí o vytříbenou formu či architekturu. Básnický styl je doslova karnevalizován pouliční policejní dikcí (*Vstávají, pane redaktor, / nelekají se, / jdeme v noci, nejsme však zloději, / jsme jen komise*). Forma se místy přimyká k lidové písni či popěvku (*Sviť, měsíčku, polehoučku / skrz ten hustý mrak // Jsemť já z kraje muzikantů, / na dudy jsem hrál // Ten borovský kostelíček....*).

Jak chápat námět básně? Jaký je vztah autora a subjektu básně?

Autobiografický námět nelze chápat jako dokument, působivá je ovšem autostylizace vypravěče-nepoddajného redaktora. Skladba přispěla k vybudování obrazu Havlíčka – mučedníka (Vladimír Macura psal o legendě s trnovým věncem na Havlíčkově rakvi). Vypravěč – Havlíček přechází místy přímo v apelativní tón politického aktivisty a kritika (vyústění epizody přirovnávající řízení státu k jízdě se splašenými koňmi – *Ach, ty vládo, převrácená vládo! / Národy na šňůrce vodit chceš / ale čtyřmi koňmi na opratích / vládnout nemůžeš!*). Zbabělý policejní aparát je ve skladbě nadsazeně personifikován jednak v osobě Alexandera Bacha posílajícího pro Havlíčka kočár, jednak v osobě policejního rady Dedery, který Havlíčka do Brixenu doprovází.

Lze báseň nějak vztahovat na dobové kulturní jevy (romantično, realismus)?

V jisté míře snad ano: věcný, střízlivý (až cynický) pohled na politiku i groteskní zobrazování policejní moci mohou být chápány jako příznaky proto-realistické diskurzivní techniky; např. Aleš Haman ale Havlíčka řadí k postromantismu, jež lze nacházet ve vypjatém střetu zásadového intelektuála s represivním aparátem.

Shrnutí analýzy: Satirická skladba o devíti zpěvech je založena na parodickém posunutí žánru elegie; obsahově potom stojí na karikatuře policejního aparátu, který autobiografického hrdinu deportuje do Brixenu (což provází řada karambolů). Groteskní vyznění skladby zesiluje „karnevalizovaný“ jazyk absorbující jednak policejní řeč, jednak výstavbu a prostředky lidové písně.

Doporučená četba: R. ADAM a kol. (eds.): *Korespondence I* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 2019); V. MACURA: „Sen o trnové koruně,“ „Sen o dceři národa“ in týž: *Znamení zrodu a české sny* (Praha:

Academia 2015); J. MORAVA: *C. k. disident Karel Havlíček* (Praha: Panorama 1991); A. STICH: *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi* (Praha: NK 1996).

Osmé téma: Postromantismus a protorealismus II (Němcová)

Klíčová slova: pozdní romantismus, idyla, realistická motivika, Němcová

Božena Němcová (před 1820 – 1862) byla v minulosti často vykládána jako představitelka **realismu**, jenže důvody této viněty, která byla „přilepována“ na její dílo, byly spíše ideologické (literární věda komunistické éry spatřovala smysl literatury ve společenské kritice „starých režimů“, takže usilovala o začlenění klasiky pod nálepku kritického realismu). Němcové dílo bylo ale vytvořeno tvůrčími principy, které evokují **umělecké normy sentimentalismu (ideál dobrého člověka)** a **romantismu**. Idylické momenty také podnítily úvahy o estetice **biedermeieru**.

Zpočátku psala poezii (*Ženám českým, Slavné ráno*); byla i sběratelkou pohádek, a to jak v Čechách, tak i na Slovensku. Šlo jí především o umělecké ztvárnění, zároveň však pohádku vnímala jako výraz národní osobitosti. Ve svých prózách pak staví do popředí lidové zvyky a tradice, zabývá se soužitím vrchnosti a prostého lidu, idealizuje venkovského člověka.

Prózy Němcové, její Babička především, jsou vlastně jakousi modernizovanou pohádkou, jejichž látku tvoří konkrétní, originální zvykové formy českého venkova a v nichž fabule je potlačena ve prospěch kresby odosobněného, „přírodního“ subjektu lidského dění, nabývajícího v konkrétní postavě babičky monumentálního rozměru a ztělesňujícího naivní iluzi, životní zkušenost a duchovní originalitu... (HAMAN 1968: 172-173).

Jestliže jsme zmiňovali přínos Tyla pro „modernizaci“ vyprávění, přínos Němcové byl snad ještě větší. K tomu Lubomír Doležel: „*V české literatuře má*

dílo Boženy Němcové průkopnický význam pro vznik objektivního uměleckého zobrazení (DOLEŽEL 2014: 86). A již dříve Jan Mukařovský: „hlavní tajemství slohového umění B. Němcové spočívá v prostém a plynulém seřazování drobných detailů, které dovedla bystrostí svého tvůrčího vnímání vytěžit z proudu skutečnosti tak úplně a seřadit tak harmonicky, že jimi vzbuzuje iluzi samé podstaty všeho dění: nekonečného proudění, stálého příchodu i odchodu, vznikání a zanikání, objevování se a mizení“ (MUKAŘOVSKÝ 2005: 248-249).

Němcové život a dílo poutá trvalou pozornost: mnoho spekulací provází její původ (srov. např. kniha Heleny Sobkové *Tajemství Barunky Panklové*) i pozdější život, který se obrozenské společnosti jevil jako skandální (srov. *Lamentace. Dopisy mužům*, popř. jiné výběry či soubory autorčiny korespondence). Podle řady badatelů (mj. Jaroslava Janáčková) představují dopisy Boženy Němcové dílo hodnoty, která je srovnatelná s autorčinou beletrií. Vrcholná díla včetně *Babičky* (1855) vytvořila v době nejtěžší životní situace. Podle Aleše Hamana představuje dílo Němcové „jev přechodu od romantismu k realismu“ (HAMAN 2007: 182).

zdroj: <https://www.spisovatele.cz/bozena-nemcova>

Hrob B. Němcové na Vyšehradském hřbitově

Otázky a úkoly k četbě – rozbor ilustrativní povídky: Sestry (dostupné zde: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/soubory/Nemcova/Pov%C3%ADdky%20I/Sestry.pdf>)

V čem jsou *Sestry* dílem romantiky? Jak se odvíjí tragický osud hrdinky? Kde lze příp. nacházet markery realismu nebo biedermeieru? Jak je vyprávěn příběh? Čím je zajímavá kompozice celku?

Syžet povídky: *V úvodu se líčí nálada červnového večera a dostaveníčko Hedviky s mladým myslivcem Robertem. Následuje slavnost v zámeckém parku, kde děvče spatří svého svůdce po boku kněžny a pozná v něm knížete. Následuje obraz ženské trestnice, mše v kapli, kde mezi trestankyněmi klečí Hedvika, její sestra Johana, jejíž muž, sedlák Burckhard, stojí v pozadí kaple. Hedvika porodila mrtvé dítě, Johana je zahrabala na křižovatce, ale psi našli mrtvolu a sestry byly odsouzeny do žaláře. Když Johana vytrpí svůj trest a opouští vězení, umírá Hedvika ve své cele žalem. Povídka končí pohřbem nešťastné trestankyně na pusté pláni. Když spouštějí mrtvolu do hrobu, jede kolem v kočáře její svůdce. Burckhardův bratranec se chce vrhnout na knížete, ale Johana jej zdrží: Hedvika před smrtí odpustila svému svůdci. A sedlák končí: „Bůh soudí: on vidí, kdo koho šidí.“*

(volně převzato z knihy Václava Thieleho: Božena Němcová, 1938)

V čem nacházíte příznaky romantismu?

Nejsilněji to platí o tragickém příběhu dravce (kníže má „oči velké, černé, bystré jsou jako oči sokolovy“) a jeho oběti Hedviky – romantický syžet viny a trestu je rozvíjen až do nejkrajnějších důsledků (tragické důsledky má zakázaná láska, tragické důsledky má porod nemanželského dítěte i jeho zamaskování, tragická je i smrt přijatá jako trest a vykoupení). Romanticky ideální jsou vztahy uvnitř Burkhardovy rodiny – Johana je odhodlána nést všechny důsledky se sestrou, Burkhard dokonce prodá statek, aby byl rodině nablízku. Němcová v těchto postavách personifikuje svůj ideál „dobrých“ venkovských lidí, kteří zastupují trvalé morální hodnoty, a to i přes často nepříznivý osud.

V čem spočívá tragika hlavní postavy?

Němcová zde pracuje s tragickým archetypem padlé ženy, silným motivem je sebezničení ženy z lásky. Podobně jako Jarmila v *Máji* umírá Hedvika z nešťastné lásky, na rozdíl od ní je však nevinnou hrdinkou, neboť ji Němcová vykresluje jako osudovou oběť (proti člověku z jiné vrstvy je bezmocná; podvod na ní je také podvodem na Bohu, který je pro ni principiálně nepředstavitelný). Jistou paralelou mohou být i Erbenovy padlé ženy: dívka, která nedokáže přerušit láskyplné pouto se svou matkou, a tak přichází o své dítě (*Vodník*), či mladá vražednice, odsuzující místo otce svého nechtěného dítěte svou matku (*Dceřina kletba*). Silným markerem tragického romantična je i motiv odpuštění viníkovi – Hedvika, na rozdíl od svého švagra, Robertovi v hodině smrti odpouští.

V čem lze identifikovat možné markery protorealismu nebo biedermeieru?

V povídce nacházíme např. cit pro popis – „*Dle kroje znát, že patří k stavu selskému, dlaň její tvrdá od práce...*“; pečlivý popis detailů v oděvu i v celkovém zjevu můžeme chápat jako úsilí o věrohodnost. Vyprávění je převážně v objektivizované er-formě, instance rétorického vypravěče se projevuje jen ojediněle („*Ubohá, ubohá Hedviko!*“). „Realisticky“ se ve vyprávění pracuje

s řečí (např. zobrazení veřejného mínění – obdivu k panstvu nebo hovorově stylizovaná řeč Fricka). Markery *biedermeieru* jsou v narativním textu poskromnu, snad bychom je mohli objevit v zobrazení kněžnina zájmu o poddané na slavnosti nebo v absenci vlasteneckého tématu.

Jak je vyprávěn příběh? Čím je zajímavá kompozice?

Čtenář je spolu s vypravěčem vždy o krok napřed před postavami a ví o nich více, než vědí o sobě ony samy (vševědoucnost). Motta také fungují jako předpověď budoucího děje. Ke zlomovému bodu děje se vracíme v třetí části, kdy je celý dosavadní děj zrekapitulován a dovysvětlen.

Němcová v kompozici využívá „magického“ čísla 4, které symbolizuje čtyři roční období (např. dílo *Čtyry doby*, cyklus roku hraje důležitou roli také v *Babičce*). Zvyky typické pro jednotlivá období roku byly hlavním hybatelem venkovského života, v této povídce je však ročních období využito jako symbolů vývoje Hedvičiny lásky (od rozkvětu k zániku).

Shrnutí analýzy: Němcová pokračuje v uvolnění výpravného stylu, v podání děje se soustředí na neuralgické body zápletky, komentář je ojedinělý. Syžet spěje k tragickému konci – uvěznění a smrti nešťastné dívky. Tematika a motivika je převážně romantická, což platí i o vyostřeném protikladu postav bezohledného svůdce a jeho oběti. Sestry a jejich rodina jsou zobrazeny jako ideální typy silných a obětavých venkovanů.

Doporučená četba: JANÁČKOVÁ, J.: *Božena Němcová Příběhy – situace – obrazy* (Praha: Academia, 2007); MUKAŘOVSKÝ, J: „Pokus o slohový rozbor Babičky Boženy Němcové“ in týž: *Studie II* (Brno: Host 2001), s. 237-249; TILLE, V.: *Božena Němcová* (Praha: Spolek výtvarných umělců. 1911).

Celky, které se přednášejí prezenčně:

9. *Tvorba májovců + četba Nerudových povídek*

10. *Literatura parnasismu + četba Zeyerovy povídky*

11. *Podoby českého realismu (realismus ideální a analytický) + četba Raisovy povídky*

12. *Podoby a proměny české poezie v druhé polovině 19. stol. + četba Erbenovy Kytice*

Kánon doporučených autorů ke zkoušce:

- Arbes, Jakub
- Beneš Třebízský, Václav
- Čapek Chod, Karel Matěj
- Čech, Svatopluk
- Čelakovský, František Ladislav
- Erben, Karel Jaromír
- Frič, Josef Václav
- Hálek, Vítězslav
- Hanka, Václav
- Havlíček Borovský, Karel
- Heyduk, Adolf
- Herrmann, Ignát
- Hněvkovský, Šebestián
- Holeček, Josef
- z Hvězdy, Jan (= Marek, Jan Jindřich)
- Chocholoušek, Prokop
- Jirásek, Alois
- Jungmann, Josef
- Klicpera, Václav Kliment
- Klostermann, Karel
- Kolár, Josef Jiří
- Kollár, Ján
- Kramerius, Václav Rodomil
- Linda, Josef
- Mácha, Karel Hynek

- Mrštík, Alois
- Mrštík, Vilém
- Němcová, Božena
- Neruda, Jan
- Pfleger Moravský, Gustav
- Podlipská, Sofie/Žofie
- Polák, Matěj Milota Zdirad
- Pravda, František
- Preissová, Gabriela
- Puchmajer, Antonín Jaroslav
- Rais, Karel Václav
- Rubeš, František Jaromír
- Sabina, Karel
- Sládek, Josef Václav
- Stašek, Antal
- Stroupežnický, Ladislav
- Světlá, Karolina
- Šedivý, Prokop
- Šlejhar, Josef Karel
- Šmilovský, Alois Vojtěch
- Tyl, Josef Kajetán
- Vrchlický, Jaroslav
- Winter, Zikmund
- Zeyer, Julius
- Zíma, Antonín Josef

Seznam není nijak úplný, funguje pouze jako soubor tipů. Doporučuji využívat výběry a antologie z dobové literatury, uznávám i kratší texty přiměřeného rozsahu. Existují rovněž závažné texty, které nevyhledáváme podle autorů (*Rukopisy!*).